

Οι πηγές μου: Thomas Aquinas: *De ente et essentia*, Μετάφραση και σχόλια του προηγούμενου έργου από τον Γιάννη Τζαβάρρα, Copleston (HMP), Spade (SMP), Kroons (LMP), Λογοθέτης (ΦΠΜΧ), Cambridge Companion to Aquinas

Ορολογία:

Υπόσταση (Substantia): Ένα επί μέρους πράγμα όπως ένας άνθρωπος, ένας άγγελος ή ο Θεός.

Ουσία (Essentia, Quidditas): Η επιδεχόμενη ορισμού φύση μιας υπόστασης που κάνει ένα πράγμα να είναι το είδος του πράγματος που είναι.

Υποστασιακή μορφή (Forma Substantialis): Ατομική πραγμάτωση μιας ουσίας που συνδυαζόμενη με ύλη συγκροτεί μια υπόσταση.

Κατά συμβεβηκός μορφή (Forma accidentalis): Ατομική πραγμάτωση μιας ιδιότητας που δεν ανήκει στην φύση-ουσία ενός πράγματος

Ύπαρξη/εκδήλωση ύπαρξης (esse): Η ενέργεια μέσω της οποίας ένα επί μέρους πράγμα καθίσταται μέρος της πραγματικότητας. Ο Ακυνάτης διακρίνει την ύπαρξη ενός πράγματος τόσο από την ουσία του όσο από την υποστασιακή μορφή του. Στην κλασική αριστοτελική θεωρία δεν υπάρχει η ανάγκη για την διάκριση, γιατί οι ατομικές μορφές πραγματώνουν την ύπαρξη των επιμέρους υποστάσεων. Ο Ακυνάτης όμως ισχυρίζεται ότι όταν μία εκδήλωση ύπαρξης συνδυαστεί με κάποια ουσία το αποτέλεσμα είναι μία ατομική μορφή. Αυτό του επιτρέπει να ισχυριστεί ότι υπάρχουν άυλες υποστάσεις.

Υλη (Materia): Για τον Αριστοτέλη αυτό που υπόκειται και επιβιώνει κάθε φυσικής αλλαγής και που συνδυαζόμενο με μια μορφή έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας υπόστασης. Σύμφωνα με μερικές ερμηνείες του Αριστοτέλη (και μερικές απόψεις που αναπτύχθηκαν αργότερα με αφετηρία τα όσα αυτός λέει), η διάκριση ύλης και μορφής επιτρέπει την εισαγωγή της έννοιας της *πρώτης ύλης* — ύλης που δεν διαθέτει καμία δομή, δηλαδή ύλης εντελώς άμορφης. Σύμφωνα με κάποιους αριστοτελικούς, η πρώτη ύλη στερείται ακόμη και της ιδιότητας της τρισδιάστατης έκτασης γιατί η έκταση (όπως και ο τόπος) είναι μία ακόμη μορφή που έρχεται να προσδιορίσει την άμορφη πρώτη ύλη. Ο Ακυνάτης κάνει χρήση της έννοιας της πρώτης ύλης που την αντιλαμβάνεται απλώς ως μία λογική όψη της θεωρίας του. Η πρώτη ύλη για αυτόν δεν μπορεί να οριστεί ούτε να γίνει αντικείμενο γνώσης. Όταν η πρώτη ύλη συνδυαστεί με τα συμβεβηκότα της ποιότητας και του τόπου έχουμε αυτό που ο Ακυνάτης ονομάζει **material signata** (ή **designata**, ύλη σημαινομένη). Η σημαινομένη ύλη είναι αυτή που προσφέρει τη βάση για την οντολογική διαφοροποίηση ατόμων που ανήκουν στο ίδιο είδος.

Μερικά θεμελιώδη θέματα από την Αραβική και Εβραϊκή φιλοσοφία

Η διάκριση ύπαρξης και ουσίας: Η διάκριση συναντάται στον Αβικέννα. Η βασική ιδέα είναι ότι μπορεί κανείς να κατανοήσει τι είναι ένα ον χωρίς να γνωρίζει εάν υπάρχει ή όχι. Μπορούμε σίγουρα να ορίσουμε πράγματα των οποίων η ύπαρξη είναι αμφίβολη. Κατά τον Αβικέννα αυτό συνεπάγεται ότι η ουσία ενός πράγματος είναι διακρίνεται από την ύπαρξή του. Όπως μπορούμε να καταλάβουμε τι είναι ένα δελφίνι χωρίς να γνωρίζουμε τα ακριβή χαρακτηριστικά του (πχ. το μέγεθος του σώματός του), έτσι και σύμφωνα με τον Αβικέννα μπορούμε να καταλάβουμε τι είναι

έναν κένταυρο χωρίς να γνωρίζουμε εάν υπάρχει. Με αδρή διατύπωση, **η ύπαρξη, κατά τον Αβικέννα είναι μία κατά συμβεβηκός ιδιότητα**. Η διάκριση ουσίας και ύπαρξης ωστόσο δεν ισχύει σε κάθε περίπτωση. Ο Αβικέννα προσπαθεί να δείξει ότι πρέπει να υπάρχει ένα ον του οποίου η ουσία και η ύπαρξη ταυτίζονται. Για να συγκροτήσει την επιχειρηματολογία του προς αυτήν την κατεύθυνση, ο Αβικέννα καταφεύγει στην τροπική διάκριση όντων που είναι αναγκαία καθ' αυτά και όντα που είναι απλώς δυνατά καθ' αυτά. Αναφορικά με τα όντα που ανήκουν στην δεύτερη κατηγορία ουσία και ύπαρξη δεν ταυτίζονται λογικά. Αυτό όμως σημαίνει ότι κάθε φορά που συναντώνται μαζί θα πρέπει να υπάρχει μία αιτία που να ερμηνεύει την κοινή τους πραγμάτωση. Η αιτία αυτή γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στην δυνατότητα και την πραγματικότητά τους.

Η έσχατη αιτία όλων των συνθέσεων ύπαρξης και ουσίας πρέπει να είναι ένα ον, συμπεραίνει ο Αβικέννα, του οποίου ουσία και ύπαρξη ταυτίζονται (διαφορετικά θα έπρεπε να εξηγήσουμε και σε αυτήν την περίπτωση την σχετική σύνθεση, και η αιτία για την οποία μιλάμε δεν θα ήταν έσχατη σε αντίθεση με ό,τι υποθέσαμε). Το ον αυτό είναι προφανέστατα ο Θεός, το μοναδικό ον που υπάρχει κατ' ανάγκην μόνον μέσω του εαυτού του.

Στην συνάφεια αυτή των ιδεών του Αβικέννα, ο Ακυνάτης θα επιχειρήσει να συναγάγει την θέση ότι ο Θεός είναι απολύτως απλός. Και αυτό γιατί εάν ο Θεός είναι η αναίτια αιτία όλων των συνθέσεων, τότε αφού κάθε σύνθεση απαιτεί ένα περαιτέρω αίτιο, θα πρέπει στην αναίτια αιτία του παντός καμιά σύνθεση να μην είναι δυνατή.

Ο Αβερρόης αργότερα θα αρνηθεί την διάκριση ουσίας και ύπαρξης τονίζοντας ότι η διάκριση μπορεί να ισχύει νοητικά, αλλά δεν έχει πραγματική βάση.

Binarium famosissimum (Το πιο διάσημο ζεύγος – φιλοσοφικών θέσεων, εννοείται, όχι τηλεοπτικών αστέρων): Το ζεύγος – το οποίο συναντάται καθαρά στον Ibn Gabirol (Avencibrol) και κάπως πιο συγκαλυμμένα στον Αβικέννα (Ο Avencibrol πρέπει να το πήρε από τους Άραβες) – συνίσταται από δύο θέσεις:

(α) Τη θέση (**καθολικός υλομορφισμός**) ότι όλα τα όντα, εκτός του Θεού που είναι απολύτως απλός, είναι σύνθετα από ύλη και μορφή – η ύλη αντιπροσωπεύει το απροσδιόριστο υπόστρωμα το οποίο μπορεί να δεχτεί μορφικούς προσδιορισμούς. Τα φυσικά όντα έχουν σωματική ύλη ενώ τα πνευματικά, όπως οι άγγελοι και οι ψυχές, «πνευματική». Η ιδέα βρίσκεται σε συμφωνία με την Αυγουστίνηια παράδοση. Κατά τον Αυγουστίνιο όλα τα όντα εκτός του Θεού είναι μεταβλητά. Η μεταβολή όμως απαιτεί την παρουσία ύλης και γι' αυτό όλα τα δημιουργημένα όντα είναι ένυλα. Η συμφωνία αυτή της Αυγουστίνειας και Αραβικής παράδοσης εξηγείται από το γεγονός των κοινών νεοπλατωνικών απαρχών των δύο παραδόσεων. Ο Gilson ονόμασε αυτήν την μίξη Αυγουστινισμού και Αραβικής φιλοσοφίας *Αβικκενίζοντα Αυγουστινισμό*.

Ο θέση του καθολικού υλομορφισμού εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην διαίσθηση ότι η δομή του λόγου απεικονίζει με πιστότητα την μεταφυσική υφή της πραγματικότητας. Ειδικότερα η σχέση ύλης και μορφής απεικονίζεται στην σχέση υποκειμένου και κατηγορουμένου στις καταφατικές κρίσεις – το υποκείμενο αντιπροσωπεύει αυτό που είναι (σχετικά) ακαθόριστο και το κατηγορούμενο τον μορφικό προσδιορισμό που περιορίζει την ακαθοριστία του.

(β) Την θέση ότι η εγγενής ακαθοριστία της ύλης επιδέχεται διαδοχικούς μορφικούς προσδιορισμούς που σταδιακά οδηγούν στην συγκρότηση μιας συγκεκριμένης υπόστασης (**Μορφική πολλαπλότητα**). Η ιδέα αυτή ενισχύεται επίσης από την διαίσθηση πως η δομή του λόγου παραπέμπει στην δομή της πραγματικότητας. Η

σταδιακή συγκρότηση μιας υπόστασης μέσω διαδοχικών προσδιορισμών ενός υλικού υποκειμένου αντανακλάται, σύμφωνα με την ιδέα αυτή, στην πολλαπλότητα της κατηγορήσεως. Ξεκινώντας από την κατάδειξη ενός υποκειμένου (που και αυτό έχει βέβαια κάποια μορφικά χαρακτηριστικά που το παράδειγμα αγνοεί) μπορούμε να πούμε: «Αυτό το πράγμα είναι υλικό αντικείμενο» «Αυτό το υλικό αντικείμενο είναι σωματικό» (θυμηθείτε ότι για την παράδοση για την οποία μιλάμε υπάρχει και πνευματική ύλη), «Αυτό το σωματικό αντικείμενο είναι ένας οργανισμός», «Αυτός ο οργανισμός είναι ένας σκύλος», «Αυτός ο σκύλος είναι μαύρος». Κάθε κατηγορήση σε αυτήν τη σειρά αποδίδει μια μορφή σε ένα σχετικά ακαθόριστο υποκείμενο, που και αυτό όμως αποτελεί σύνθεση ενός ακόμα πιο ακαθόριστου υποκειμένου και μιας άλλης μορφής.

Εάν εξαιρέσει κανείς την παρουσία της ύλης, η θεωρία για την μορφική πολλαπλότητα των όντων θυμίζει την τρίτη άποψη του Βοήθιου για τα καθόλου, καθώς επίσης και την πρώτη θεωρία του Γουλιέλμου του Champeaux στην οποία ασκεί κριτική ο Αβαιλάρδος.

Ουσία και ύπαρξη κατά τον Ακυνάτη

Ο Ακυνάτης απορρίπτει το *binarium famosissimum* (*Περί του όντος και της Ουσίας ΠΟΟ*, κεφ. 4). Συγκεκριμένα απορρίπτει την ιδέα ότι κάθε σύνθετη υπόσταση (*Substantia composita*) είναι σύνθετη από ύλη και μορφή. Ας δούμε λίγο τα προβλήματα που τον οδήγησαν στην απόρριψη αυτής της ιδέας.

Σύμφωνα με τον Ακυνάτη όλα τα δημιουργημένα όντα είναι σύνθετα. Θυμηθείτε: Σύμφωνα με μια μακραίωνη φιλοσοφική παράδοση, στην οποία εντάσσεται και ο Ακυνάτης, μόνον ο Θεός είναι απολύτως απλός. Το θέμα της θεικής απλότητας είναι νεοπλατωνικό και το συναντήσαμε για πρώτη φορά στον Αυγουστίνου. Είναι εύκολο από αυτό να δούμε ότι εάν η ψυχή επιβιώνει του σώματος, όπως θέλει να πιστεύει ο Ακυνάτης, δεν μπορεί να είναι σε αυτήν την κατάσταση απολύτως απλή. Ο συλλογισμός είναι ο ακόλουθος: Η ψυχή αποχωρισμένη από το σώμα είναι και αυτή δημιουργημένη, και ως δημιουργημένη πρέπει να είναι σύνθετη. Εάν όμως η μόνη δυνατή σύνθεση είναι η σύνθεση της ύλης και της μορφής, τότε και η ψυχή ως σύνθετη οντότητα πρέπει εν μέρει να αποτελείται από ύλη. Καθώς όμως η ύλη της ψυχής δεν μπορεί φυσικά να είναι σωματική οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι εκτός από την σωματική ύλη πρέπει να υπάρχει και κάποιο άλλο είδος ύλης (ας την ονομάσουμε ύλη πνευματική). Εν συντομία: (α) **Η θέση ότι όλα τα όντα (εκτός του Θεού) συντίθενται από ύλη και μορφή (Καθολικός υλομορφισμός)** συνδυασμένο με την θέση ότι (β) **η ψυχή επιβιώνει του σώματος συνεπάγεται την διάκριση της ύλης σε σωματική και πνευματική.**

Οι συνέπειες των δύο αυτών θέσεων δεν σταματούν όμως εδώ. Η ψυχή αποχωρισμένη από το σώμα είναι μια πλήρης υπόσταση. Κατά συνέπεια πρέπει να διαθέτει τις δικές της νοητικές δραστηριότητες, δραστηριότητες όπως αυτές της διαμόρφωσης πεποιθήσεων και της πρόσκτησης γνώσεων. Σύμφωνα όμως με την Αριστοτελική γνωσιολογία που είχαμε την ευκαιρία να θίξουμε στην πρώτη μας συνάντηση, ο νους αποκτά γνώση ενός αντικείμενου ταυτιζόμενος *μορφικά* με αυτό. Το αντικείμενο της γνώσης συντίθενται τόσο για την Αριστοτέλη όσο και για τον Ακυνάτη από ύλη και από ένα σύνολο ουσιαστών και κατά συμβεβηκός μορφών. Προκειμένου να το συλλάβει γνωστικά, ο νους αφαιρεί από το αντικείμενό του την ύλη συγκρατώντας μόνον τους μορφικούς προσδιορισμούς του με τους οποίους και ταυτίζεται. Εάν όμως ο νους είναι μέρος της ψυχής, και η ψυχή εν μέρει αποτελείται, σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν, από πνευματική ύλη, τότε εντός του νου το αντικείμενο

θα αποκτούσε όχι μόνο μορφική, αλλά και υλική έκφανση. Άλλα τότε θα είχαμε ένα πλήρες αντικείμενο μέσα στον νου μας (ας πούμε ένα βουνό). Αυτό φυσικά δεν είναι γνώση με την αριστοτελική σημασία του όρου. Η αριστοτελική ιδέα για την γνώση απαιτεί η κατανόηση της μορφής να λαμβάνει χώρα ξεχωριστά από την ύλη. Συμπεράσματα: **(1) Η παρουσία της ύλης εμποδίζει την γνώση (2) Εάν η ψυχή συντίθεται από πνευματική ύλη και μορφή, τότε δεν μπορεί να διαθέτει γνώση. (3) Ποιος μπορεί να διαθέτει γνώση; Στην περίπτωση αυτή μόνον ο Θεός, αφού είναι ο μόνος που δεν συντίθεται από ύλη και μορφή.** Το τελευταίο συμπέρασμα είναι απαράδεκτο ακόμη και για τον Αυγουστίνου.

Μια πιθανή διέξοδος από το πρόβλημα θα ήταν να προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι είναι μόνον η παρουσία της σωματικής ύλης που εμποδίζει την γνώση. Αλλά κατά τον Ακυνάτη η λύση αυτή δεν δουλεύει. Η σωματική ύλη, λέει ο Ακυνάτης, διακρίνεται από την πνευματική από το γεγονός ότι η πρώτη διαθέτει την μορφή της σωματικότητας που της προσδίδει έκταση στον χώρο. Επομένως, εάν η σωματική ύλη εμποδίζει την γνώση αυτό συμβαίνει εξαιτίας της μορφής της σωματικότητας. Αλλά η μορφή, **κάθε μορφή**, και άρα και η μορφή της σωματικότητας, αντιτείνει ο Ακυνάτης, γίνεται κατανοητή στο βαθμό που αποχωρίζεται από την ύλη. Επομένως το εμπόδιο είναι η ύλη εν γένει και όχι ειδικά η μορφή σωματικότητας.

Μια άλλη διέξοδος θα ήταν η συνολική απόρριψη της (1), και όχι απλά ο περιορισμός της γενικότητάς της. Για τον Ακυνάτη όμως που επιθυμεί να παραμείνει εντός των γενικών πλαισίων της Αριστοτελικής γνωσιολογίας, αυτή δεν είναι μια καλή επιλογή. Προτιμά αντίθετα να αρνηθεί την διάκριση της ύλης σε πνευματική και σωματική. Η άρνηση του αυτή τον οδηγεί λογικά στην απόρριψη είτε του (α) είτε του (β). Επιλέγει, όπως θα ανέμενε κανείς, να απορρίψει το (α), την θέση ότι όλα τα δημιουργημένα όντα (δηλαδή όλα τα σύνθετα όντα, αφού το μόνο απλό ον είναι ο αδημιούργητος Θεός) συντίθενται από ύλη και μορφή.

Επιλέγοντας όμως την άρνηση του καθολικού υλομορφισμού, ο Ακυνάτης οφείλει να απαντήσει στο ερώτημα: Ποια είναι τα συστατικά μέρη όντων όπως η ψυχή που δεν διαθέτουν ύλη; Η απάντηση που δίνει είναι εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της φιλοσοφίας του. **Τα μη υλικά όντα προκύπτουν όταν η ύπαρξή (esse) τους συνδυαστεί με την ουσία τους (essentia).** Έτσι για τον Ακυνάτη διακρίνονται τρεις περιπτώσεις:

(I) Υλικά όντα, τα οποία διαθέτουν μια ουσία συντιθέμενη από πρώτη ύλη και από υποστασιακή μορφή (forma substantialis, η μορφή, για παράδειγμα, της ορθολογικότητας και η μορφή της έμβιας φύσης που όταν συνδυαστούν με την ύλη έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία ενός ανθρώπου). Φυσικά, τα όντα αυτά διαθέτουν επίσης ύπαρξη. Την ύπαρξή αυτή μπορούμε να την φανταστούμε ως τον συνδετικό κρίκο της ύλης και της μορφής τους.

(II) Μη υλικά όντα, όπως οι άγγελοι και οι χωρισμένες από το σώμα ψυχές. Τα όντα αυτά διαθέτουν φυσικά ουσία και ύπαρξη. Η ουσία τους όμως δεν περιλαμβάνει ύλη. Η ουσία τους συνίσταται απλά στην υποστασιακή μορφή τους.

(III) Ο Θεός, στον οποίο καμιά σύνθεση, ούτε καν η σύνθεση ουσίας και ύπαρξης, δεν είναι δυνατή. Ο Θεός, κατά τον Ακυνάτη, πρέπει να νοηθεί ως καθαρή ενέργεια ύπαρξης. Φυσικά μπορεί, εναλλακτικά αλλά εξίσου σωστά να πει κανείς ότι η ύπαρξη του Θεού ταυτίζεται με την ουσία του.

Η σύνθεση ουσίας και ύπαρξης στην δεύτερη κατηγορία όντων προϋποθέτει ότι οι δύο αυτοί όροι δηλώνουν διακριτές αρχές. Διαφορετικά η υποτιθέμενη σύνθεσή τους δεν θα ήταν γνήσια. Η διάκριση ουσία και ύπαρξης υποστηρίχτηκε, όπως είδαμε από τον Αβικέννα. Σύμφωνα με αυτόν, η ύπαρξη ενός όντος είναι απλώς ένα συμβεβηκός που μπορεί να προστεθεί στην ουσία του. Για τον Ακυνάτη όμως η ύπαρξη δεν είναι

απλά μια κατά συμβεβηκός μορφή, αλλά κάτι πολύ πιο βασικό. Οι μορφές, τονίζει ο Ακυνάτης, συλλαμβάνονται μέσω εννοιών, και αφού η ύπαρξη δεν είναι μορφή, δεν είναι δυνατόν να σχηματίσουμε κάποια έννοια γι' αυτήν. Αρνούμενος την δυνατότητα σχηματισμού μιας έννοιας αναφορικά με την ύπαρξη, ο Ακυνάτης φαίνεται να έχει στον νου του απλές έννοιες, έννοιες δηλαδή που σχηματίζουμε παρατηρώντας περιπτώσεις στις οποίες πραγματώνονται. Πράγματι, εάν προσπαθήσουμε να σχηματίσουμε μια απλή έννοια για την ύπαρξη καταλήγουμε να σχηματίσουμε απλώς την ιδέα του *όντος*, ιδέα που είναι εξαιρετική γενική (και ως εκ τούτου κενή) αφού εφαρμόζεται σε οτιδήποτε. Το γεγονός όμως ότι αδυνατούμε να σχηματίσουμε μια απλή έννοια για την ύπαρξη δεν σημαίνει επίσης ότι δεν μπορούμε να σχηματίσουμε κάποια σύνθετη περιγραφική έννοια για αυτήν. Θα μπορούσαμε για παράδειγμα να πούμε περιγραφικά ότι η ύπαρξη είναι αυτό που κάνει ένα ον πραγματικό. (Σημειώστε ότι ένα ανάλογο πρόβλημα έχουμε με την έννοια της πρώτης ύλης. Μπορούμε απλώς να σχηματίσουμε μια περιγραφική έννοια για αυτήν χαρακτηρίζοντάς την ως «εκείνο που καθιστά δυνατή την μεταβολή»)

Πώς όμως αντιλαμβάνεται ο Ακυνάτης την διάκριση ουσίας και ύπαρξης; Στο κεφ. 4 του *ΠΟΟ* ο Ακυνάτης δίνει το ακόλουθο επιχειρήμα. Το επιχειρήμα αρχίζει με τον ισχυρισμό ότι καμιά ουσία δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς τα «μέρη» της, δηλαδή χωρίς τις συστατικές έννοιες του ορισμού της, που διατυπώνεται με όρους γένους και είδους. Μπορώ ωστόσο να κατανοήσω τι είναι ένας κένταυρος (να κατανοήσω την ουσία του, δηλαδή τον ορισμό του) χωρίς να ξέρω αν πράγματι υπάρχει. Επομένως η ύπαρξη δεν είναι μέρος της ουσίας του.

Έχοντας επιχειρηματολογήσει περί της διάκρισης ουσίας και ύπαρξης στα σύνθετα όντα, προσπαθεί ο Ακυνάτης στο ίδιο κεφάλαιο να δείξει ότι υπάρχει τουλάχιστον μία περίπτωση στην οποία η διάκριση αυτή αποτυγχάνει. (Επιχείρημα: Η ύπαρξη ενός σύνθετου όντος δεν μπορεί να οφείλεται στην ουσία του. Άρα κάθε πράγμα στο οποίο η ύπαρξη είναι διαφορετική από την ουσία θα πρέπει να οφείλει την ύπαρξή του σε κάποιο άλλο πράγμα. Αλλά θα πρέπει να υπάρχει κάτι που οφείλει την ύπαρξη του μόνον στον εαυτό του, γιατί σε αντίθετη περίπτωση θα είχαμε *regressus ad infinitum*. Συμπέρασμα: Υπάρχει κάτι που δεν είναι σύνθετο. Άρα υπάρχει κάτι του οποίου η ουσία και η ύπαρξη ταυτίζονται). Επίσης προσπαθεί να δείξει ότι εάν σε κάποιο ον η ουσία και η ύπαρξη ταυτίζονται, το ον αυτό είναι μοναδικό, αλλά δεν θα αναφέρω το επιχειρήμα εδώ. Όπως εύκολα μπορεί να δει κανείς τα δύο αυτά επιχειρήματα συνιστούν μια στοιχειώδη απόδειξη της ύπαρξης του Θεού.

Είναι επίσης σημαντικό να τονίσουμε ότι στην Ακυνατική θεωρία η συγκεκριμένη ύπαρξη του Θεού δεν μπορεί να ταυτίζεται με την συγκεκριμένη ύπαρξη ενός σύνθετου όντος. Εάν αυτό συνέβαινε, τότε η ύπαρξη, ας πούμε, του Πλάτωνα, θα ταυτιζόταν με την ύπαρξη του Θεού και η θεωρία θα ήταν ακραιφνώς πανθειστική. Σε τι όμως διαφέρουν οι δύο υπάρξεις; Απάντηση: Η ύπαρξη του Πλάτωνα δεν πραγματώνεται ξεχωριστά από την ουσιώδη μορφή του, σε αντίθεση με την ύπαρξη του Θεού που πραγματώνεται ξεχωριστά από κάθε ουσιώδη μορφή (ο Θεός δεν έχει μορφές, ουσιώδεις ή κατά συμβεβηκός).

Οντολογική διαφοροποίηση και ανθρώπινες ψυχές κατά τον Ακυνάτη

Σημαντική στην Ακυνατική φιλοσοφία είναι η προσπάθεια να διατυπωθεί μια αρχή οντολογικής διαφοροποίησης, μια αρχή που να απαντά στο εξής ερώτημα: Τι κάνει ένα πράγμα *α* διαφορετικό από ένα πράγμα *β*; Σε πολύ γενικές γραμμές η απάντηση που δίνει ο Ακυνάτης στο ερώτημα είναι ότι αυτό που διαφοροποιεί οντολογικά ένα πράγμα *α* από ένα πράγμα *β* είναι το γεγονός ότι το ένα από αυτά έχει μια μορφή που

δεν έχει το άλλο. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η αρχή αυτή έχει γενική εφαρμογή. Ισχύει ακόμη και στην περίπτωση που το α είναι ο Θεός και το β κάποιο άλλο όν. Παρακολουθήστε τον συλλογισμό. Ο Θεός δεν έχει καμιά μορφή (Κατέχει μόνον ύπαρξη που – θυμηθείτε – δεν είναι μορφή για τον Ακυνάτη). Το β όμως διαθέτει σίγουρα μία πλειάδα μορφών. Άρα το β διαθέτει τουλάχιστον μία μορφή που δεν διαθέτει το α και επομένως δεν ταυτίζεται με αυτό. Αφήνοντας κατά μέρος τον Θεό ως διακρίνουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις στις οποίες η αρχή της οντολογικής διαφοροποίησης μπορεί να έχει εφαρμογή: (1) Το α και το β ανήκουν σε διαφορετικά είδη. Τότε αυτό που τα διαφοροποιεί είναι οι υποστασιακές μορφές τους (πχ είμαι διαφορετικός από την μεγαλύτερη σε ηλικία γάτα μου, γιατί εγώ διαθέτω, ως πούμε, την μορφή της ορθολογικότητας και αυτή δυστυχώς όχι). (2) Το α και το β ανήκουν στο ίδιο είδος και άρα δεν μπορούν διαφέρουν στις υποστασιακές μορφές τους. Στην περίπτωση αυτή η διαφοροποίηση πρέπει να οφείλεται στις κατά συμβεβηκός μορφές τους. Όμως προσοχή!!!! Ο Ακυνάτης δεν θέλει να πει πως ένα ον ταυτίζεται με το σύνολο των υποστασιακών και κατά συμβεβηκός μορφών του. Αυτό, θυμηθείτε, θα έκανε δύσκολο να εξηγήσουμε πώς ένα πράγμα μπορεί να αλλάζει ιδιότητες. **Τα συμβεβηκότα που παίζουν αυτόν τον διαφοροποιητικό ρόλο προϋποθέτουν, κατά τον Ακυνάτη, ύλη. Μερικά συμβεβηκότα δηλαδή «προκύπτουν» από την ύλη με τέτοιο τρόπο ώστε να διαφοροποιούν όντα του ίδιου είδους. Άρα η διαφοροποίηση όντων που ανήκουν στο ίδιο είδος προϋποθέτει ότι τα όντα αυτά είναι υλικά. Με άλλα λόγια κάθε φορά που έχουμε να κάνουμε με ένα είδος που περιλαμβάνει περισσότερα από ένα ατομικά όντα, τα πράγματα αυτά πρέπει να είναι, σύμφωνα με την Ακυνάτη θεωρία, υλικά πράγματα. [Σημείωση: Κάτι που δεν το έχουμε αναφέρει ξανά. Τόσο για τον Αριστοτέλη όσο και για τον Ακυνάτη υπάρχουν αναγκαία συμβεβηκότα, μορφές δηλαδή που αν και δεν υπεισέρχονται στον ορισμό ενός πράγματος, παρόλα αυτά ανήκουν σε ένα πράγμα για όσο καιρό το πράγμα αυτό διατηρεί την ταυτότητά του. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας κατά συμβεβηκός μορφής είναι το φύλο ενός ζώου. Είναι τα συμβεβηκότα αυτού του τύπου που διαφοροποιούν τα άτομα που ανήκουν στο ίδιο είδος και που κατά τον Ακυνάτη προϋποθέτουν την ύπαρξη της ύλης. Λέει ο Ακυνάτης: *Επειδή κάθε πράγμα εξατομικεύεται μέσω της ύλης και τίθεται σε ένα γένος ή ένα είδος μέσω της μορφής του, γι' αυτό τα συμβεβηκότα που ακολουθούν την ύλη είναι συμβεβηκότα του ατόμου, βάσει των οποίων και τα άτομα του ίδιου είδους διαφέρουν μεταξύ τους* (Μετ. Γιάννης Τζαβάρας. Το πώς ακριβώς συμβαίνει τα αναγκαία συμβεβηκότα και η σχέση που αυτά έχουν προς την ύλη να διαφοροποιούν ατομικά όντα του ίδιου είδους είναι μία προβληματική και αμφιλεγόμενη όψη της διδασκαλίας του Ακυνάτη. Θα ήταν απλούστερο να πει κανείς ότι η διαφοροποίηση οφείλεται αποκλειστικά στην ύλη, ότι δύο όντα που ανήκουν στο ίδιο είδος διαφοροποιούνται από το γεγονός ότι συνίστανται από διαφορετική ύλη. Ο Ακυνάτης φαίνεται ότι αρχικά υιοθέτησε αυτή την θέση (βλ. κεφ. 2 ΠΟΟ), άλλαξε όμως γνώμη στη συνέχεια (στα σχόλια του στο *De trinitate* του Βοήθιου και στην *Summa theologiae*). Το πρόβλημα που οδήγησε τον Ακυνάτη να αλλάξει γνώμη είναι το εξής: εάν οι υλικές υποστάσεις εξατομικεύονταν από την ύλη τότε δεν θα μπορούσαν να χάσουν μέρος της ύλης τους χωρίς να χάσουν την ταυτότητά τους και να μετατραπούν σε κάποιο άλλο όν. Η συνέπεια αυτή είναι όμως διαισθητικά άτοπη]**

Σημαντικό πόρισμα: Οι άγγελοι κατά τον Ακυνάτη δεν μπορούν να ανήκουν στο ίδιο είδος. Εάν ανήκαν θα έπρεπε να αποτελούνται από ύλη που θα τους διαφοροποιούσε. Αλλά φυσικά οι άγγελοι δεν είναι υλικά όντα. (θυμηθείτε: Ο Ακυνάτης για λόγους που έχουν να κάνουν με την συμπάθεια που τρέφει προς την αριστοτελική γνωσιολογία, δεν μπορεί να δεχτεί την ύπαρξη πνευματικής ύλης). Θα

πρέπει λοιπόν να ανήκει ο καθένας σε διαφορετικό είδος και να διαφοροποιούνται αποκλειστικά και μόνο από τις υποστασιακές μορφές τους.

Ένα ανάλογο πρόβλημα ανακύπτει και αναφορικά με τις ανθρώπινες ψυχές όταν αποχωριστούν από το σώμα. Οι ψυχές σε αυτήν την κατάσταση είναι άυλες. Ως άυλες δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν από τα συμβεβηκότα τους (ή κατά την πρώιμη άποψη του Ακυνάτη από την ύλη τους). Πώς μπορεί το πρόβλημα να επιλυθεί; Ας πάρουμε πρώτα για παράδειγμα έναν συγκεκριμένο άνθρωπο. Ο Ακυνάτης ακολουθεί τον Αριστοτέλη και θεωρεί την ψυχή ως την υποστασιακή μορφή του σώματος. Ο συγκεκριμένος άνθρωπος αποτελεί λοιπόν μία σύνθεση πρώτης ύλης, ψυχής και αναγκαίων κατά συμβεβηκός μορφών. Τα συστατικά αυτά μέρη ενοποιούνται από την ενέργεια του *υπάρχειν* που λειτουργεί εδώ ως εξατομικευτική αρχή. *Μια esse, μία υπόσταση* – αυτός είναι ο χρυσός κανόνας του Ακυνάτη. Ο Ακυνάτης όμως επιχειρηματολογεί ότι η ψυχή επιβιώνει του θανάτου του σώματος (δεν αναφέρουμε εδώ το επιχείρημα). Για να ισχυριστεί όμως τώρα ο Ακυνάτης ότι η ψυχή που επιβιώνει του σώματος είναι η ίδια με την ψυχή που αποτελούσε μέρος του ανθρώπου πριν από τον θάνατο, θα πρέπει να μπορεί να πει ότι η ίδια ύπαρξη που δρούσε ενοποιητικά εν ζωή εξακολουθεί να ενεργοποιεί μεταθανάτια την χωρισμένη από το σώμα ψυχή. Αλλά πως είναι δυνατόν η ύπαρξη της ψυχής αυτής να διαφοροποιείται από την ύπαρξη άλλων ψυχών; Για να διαφοροποιηθεί η ύπαρξη των ψυχών δεν θα πρέπει να μπορούν να διαφοροποιηθούν πρώτα οι ψυχές. Πώς όμως μπορεί αυτό να συμβεί όταν η ύλη έχει πλέον χαθεί;

Η λύση που προτείνει ο Ακυνάτης είναι η ακόλουθη: Ας ορίσουμε μία υπόσταση ως **πλήρη** εάν, και μόνον εάν, η ύπαρξη *a* της υπόστασης αυτής διαφοροποιείται από τις υπάρξεις άλλων υποστάσεων από τα στοιχεία που η *a* **αξεχώριστα** ενοποιεί και ενεργοποιεί. Ο προσδιορισμός **αξεχώριστα** δηλώνει ότι η ένωση των στοιχείων για τα οποία μιλάμε δεν μπορεί να διαλυθεί χωρίς να καταστραφεί η υπόσταση που πραγματώνεται από αυτήν. Επομένως, μετά τον θάνατο η συγκεκριμένη υπόσταση του ανθρώπου καταστρέφεται. **Δεν καταστρέφεται όμως, κατά τον Ακυνάτη, η ύπαρξη που ενεργοποιούσε την καταστραφείσα πια υπόσταση. Η ίδια ύπαρξη εξακολουθεί να ενεργοποιεί πια μόνον την υποστασιακή μορφή του νεκρού ανθρώπου, δηλαδή την ψυχή του, που επιβιώνει ως ξεχωριστή από το σώμα υπόσταση. Η υπόσταση αυτή είναι φυσικά διαφορετική από την αρχική υπόσταση του ανθρώπου.** Η ψυχή του ανθρώπου είναι διαφορετική υπόσταση από τον συγκεκριμένο άνθρωπο γιατί οι δύο αυτές υποστάσεις έχουν διαφορετική ουσία. Στην ουσία του ανθρώπου περιλαμβάνεται η ύλη. Στην ουσία της ψυχής όχι. [Σημειώστε επίσης ότι η ύπαρξη που ενεργοποιεί την ψυχή μετά τον θάνατο δεν διαφοροποιείται από άλλες υπάρξεις δυνάμει αυτού που ενεργοποιεί, δηλαδή δυνάμει της ψυχής. Γιατί; Διότι η ψυχή δεν κατέχει διαφοροποιητικά συμβεβηκότα, αφού στερείται ύλης. Από τι όμως διαφοροποιείται; Απάντηση: Η ύπαρξη που ενεργοποιεί την ψυχή μεταθανάτια διαφοροποιείται δυνάμει αυτού που ενεργοποιούσε (και ενοποιούσε σε υλική υπόσταση) πριν τον θάνατο. Συμπέρασμα: Η ψυχή είναι κατά τον Ακυνάτη **μη πλήρης υπόσταση**. Για την ακρίβεια οι ψυχές είναι οι μόνες μη πλήρεις υποστάσεις. Γιατί; (Η απάντηση είναι εύκολη)].

Συνοπτικά: Τι διαφοροποιεί τις ψυχές μετά τον θάνατο. Απάντηση: Αυτό που διαφοροποιεί τις υπάρξεις που ενεργοποιούν τις χωριστές από το σώμα ψυχές. Τι διαφοροποιεί αυτές τις υπάρξεις. Απάντηση: Αυτό που διαφοροποιεί τις υλικές υποστάσεις που οι υπάρξεις ενεργοποιούσαν πριν την καταστροφή αυτών των υποστάσεων.

Δύο χαρακτηριστικά κοσμολογικά επιχειρήματα για την ύπαρξη του Θεού από το έργο του Ακυνάτη¹

Δεύτερος Δρόμος:

(α) Η ύπαρξη κάθε ενδεχομενικού αντικειμένου ή η εμφάνιση κάθε ενδεχομενικού συμβάντος οφείλεται στην αιτιώδη δράση κάποιου άλλου αντικειμένου ή συμβάντος .

(β) Κάποια συμβάντα (ή αντικείμενα) εκδηλώνονται (ή υπάρχουν) στον ίδιο χρόνο με τις αιτίες που τα προκαλούν (Ένα πολύ αμφιλεγόμενο παράδειγμα: Η κίνηση ενός βαγονιού εκδηλώνεται ταυτόχρονα με την κίνηση της ατμομηχανής που την προκαλεί.)

(γ) Η αιτιώδης σειρά **ταυτόχρονων** συμβάντων η αντικειμένων δεν μπορεί να είναι άπειρη.

(δ) Άρα, κάθε σειρά αυτού του είδους πρέπει να τερματίζει σε έναν όρο που αν και είναι αιτιωδώς υπεύθυνος για την εμφάνιση του αμέσως επόμενου, ο ίδιος δεν οφείλει την ύπαρξη του στην επενέργεια κάποιου άλλου όντος.

Τρίτος Δρόμος:

(α) Εάν σχετικά με κάποιο ον υπάρχει η πιθανότητα το όν αυτό να μην υπάρχει (εάν δηλαδή το ον αυτό είναι ενδεχομενικό), τότε, δοθείσης μιας άπειρης ακολουθίας παρελθόντων χρονικών στιγμών, η πιθανότητα αυτή θα πρέπει να έχει ήδη κάποτε πραγματοποιηθεί.

(β) Εάν όλα τα όντα ήταν ενδεχομενικά, τότε κάποια στιγμή κατά το παρελθόν δεν θα υπήρχε τίποτα.

(γ) Ex nihilo nihil.

(δ) Άρα, εάν όλα τα όντα ήταν ενδεχομενικά, όχι μόνο στο παρελθόν αλλά ακόμη και στο παρόν δεν θα υπήρχε τίποτα.

(ε) Αλλά βέβαια κάποια όντα υπάρχουν.

(στ) Επομένως, κάποια όντα δεν είναι ενδεχομενικά.

---

¹Τα επιχειρήματα αυτά επιλέγονται μεταξύ των πέντε που διατυπώνει ο Ακυνάτης. Τα πέντε επιχειρήματα (ή καλύτερα σχέδια επιχειρημάτων μια και η ανάπτυξή τους είναι πολύ αδρομερής και σύντομη) αναφέρονται στην αρχή της *Summa Theologiae* (Μέρος I, Ερώτημα 2, Άρθρο 3). Τα επιχειρήματα αυτά σχολιάζονται εκτενώς στο βιβλίο του A.Kenny *The Five Ways*, London: Routledge and Kegan Paul, 1969)